

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NDA İKTİSADİ DÜŞÜNCE

FREE REPUBLICAN PARTY'S ECONOMIC THING

Mehmet Halis ÖZER¹

Öz

Bu çalışmada, Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndaki iktisadi düşünce ortaya konulmakta, bu düşünceler etrafındaki tartışmaların Türk iktisadi düşüncesine etkileri araştırılmaktadır. Serbest Cumhuriyet Fırkası, iktisadi gelişme ve sanayileşme eksenindeki açıklamaları, parti programı ve söylemleriyle liberal iktisadi düşünceyi savunmaktaydı. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın iktisadi görüşleri etrafında yapılan düşünce ve eleştirilerin, yeni politika arayışlarının olduğu bir dönemde Türk iktisadi düşüncesine etkileri oldu. Fakat 1929 dünya ekonomik buhranı ile beraber liberal iktisadi görüşlerin gözden düşmesi ve partinin siyasete beylemlerle kapatılması nedenleriyle bu etki sınırlı oldu. Liberal iktisadi görüşler etrafında ortaya konulan düşünce ve eleştiriler, vergi politikası, yabancı sermaye, devlet işletmeleri, inhisarlar, özel teşebbüsün desteklenmesi gibi hususlarda yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açtı. Bu durum CHF'nin 1930 yılında hazırlanan parti programına kısmen yansdı.

Anahtar Kelimeler: SCF, İktisadi Düşünce, Liberalizm, Parti.

Abstract

In this study, the Free Republican Party's economic thinking has been revealed, and all controversy on the effects of this thinking on the Turkish thought in economic were examined. Free Republican Party, economic development and industrialization in the axis descriptions, liberal rhetoric of the party program and advocated economic thought. The economic vision of Free Republican Party's around the search for new policy ideas and criticism in an era where there was a Turkish effect to economic thought. But these effects, together with the economic crisis in 1929 and the discrediting of liberal economic vision of the party was limited due to the closure for political reasons. Liberal economic ideas put forward opinions and criticism around, tax policy, foreign capital, state enterprises, monopolies, or private sector on issues such as the promotion has led to the emergence of new approaches.. This situation of CHF partially reflected in the party program in 1930

Key Words: SCF, Economic Thought, Liberalism, Party.

¹ Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, halisozer1@hotmail.com

1.GİRİŞ

Türkiye'nin cumhuriyete geçişiyle birlikte eski dönemin devlet- toplum ilişkisi ve hükümet etme anlayışı yani hikmet-i hükümet felsefesi ve bürokratik tahakkümcülük, ciddi bir değişime uğramış değildi(Erdoğan, 1998: 358). Cumhuriyet döneminde siyasal alanda devamlılık gösteren bu anlayış, iktisadi yaklaşımlarda da kendini göstermekteydi. İktisadi gelişme ve sanayileşme politikalarının devlet eliyle yürütüldüğü II. Meşrutiyet sonrasında milli iktisat düşüncesi, Cumhuriyetin ilk kurucu bürokrasisinde aynen devam etmekteydi. Milli iktisat düşüncesinin korumacı sanayileşme eğilimleri, Lozan Antlaşması'yla gümrük politikasına konan engellemeler yüzünden arka plana düşmesine rağmen aynı ekolün devlet desteğiyle bir milli burjuvazi yetiştirilmesini kalkınma ve modernleşmenin temel mekanizması olarak gören yaklaşımı, 1923 sonrası iktisat politikaları ve atmosferine tamamen damgasını vurmaktaydı(Borotav, 2005: 40). Özel sektör desteklenerek devlet eliyle bir kapitalistleşme süreci başlatıldı. 1923- 1929 döneminde serbest teşebbüs desteklenmekte ve liberal politikalar ön plana çıkarılmaya çalışılmakta fakat devletin liberal ekonomik modelin gerekli ön koşullarının sağlanması hususunda çok daha aktif olması sağlanmaktaydı.(Tekeli ve İlkin, 2009: 35). Devletin piyasa içinde aktif bir şekilde yönlendirici olduğu liberal bir politika yürütülmeye çalışılmaktaydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomi politikalarından beklenen sonuçların elde edilememiş olması ve diğer taraftan 1929 yılında dünyada ortaya çıkan büyük ekonomik buhran, mevcut iktisadi politikaların gözden geçirilmesi gereğini ortaya çıkardı. Tam bu dönemde, bir yandan devlet içinde yeni bir ekonomi politikası arayışları sürdürülürken diğer yandan farklı kesimlerden iktisadi yaklaşımlarla ilgili yeni görüş ve eleştiriler gelmeye başladı(Çavdar, 1983a: 1077). Yeni iktisadi yaklaşımlar içinde devletçi iktisadi yaklaşım ön plana çıkmaktaydı. Sanayicilere tanınan geniş ayrıcalıklara rağmen sanayileşme yolunda önemli bir adım atılmamış olması, dünya ekonomik bunalımı ve buna bağlı olarak Türkiye'nin ihracatındaki daralma, devletçilik adı verilen yeni iktisadi düşüncenin yaygınlaşmasına, ülkeyi kapalı ve büyümeye ağırlık veren bir iktisat politikasına doğru itmekteydi(Çavdar, 1983a: 1078). Türkiye'de 1930'lu yılların başında, çeşitli iktisadi düşüncelerin tartışıldığı böyle bir ortamda, Serbest Cumhuriyet Fırkası(SCF), iktisadi sorunlarla ilgili eleştiri ve görüşlere ağırlık veren bir muhalefet partisi olarak ortaya çıktı.

Bu çalışmanın amacı, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın iktisadi düşüncesini ortaya koymak, bu düşüncenin Türk iktisadi düşüncesine etkilerini araştırmaktır. Bu makalenin ortaya çıkarılmasında, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(TCBCA)

belgelerinden, SCF'nin resmi yayınlarından, Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarından, döneme ait gazetelerden, anı kitaplarından ve konu ile ilgili yapılmış akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Araştırma konusuyla ilgili birçok birincil kaynak bulunmakla birlikte son yıllarda birçok akademik çalışma yapılmıştır. Ağaoğlu(2011), Okyar ve Seyitdanlıoğlu'nun(1997) eserleri bu konuda yararlanabilecek başlıca anı kitaplarıdır. Cemil Koçak'ın(2006) Belgelerle İktidar ve Cumhuriyet Halk Fırkası ve İ.SabriBalkaya'nın(2005) Ali Fethi Okyar adlı çalışmaları zengin bir literatürle hazırlanmış başlıca eserlerdir. Bu akademik çalışmalarda SCF, tüm yönleriyle ele alınmakla birlikte genellikle Türk siyasi hayatına yansımaları yönüyle irdelenmektedir. Ayrıca bu konu ile ilgili Emrence(2001), Ertem(2010), Balkaya(2006), Karakaş(2010), Kılınçkaya(2012), ve Erdem'in(2013) yapmış oldukları çalışmalar son zamanlarda yapılmış önemli akademik çalışmalardır. Yine bu çalışmalarda, SCF genellikle siyasal yönleriyle ele alınmakta ve Türk siyasi tarihine ışık tutulmaktadır. Yapılan bu çalışmada ise, SCF genel olarak iktisadi yönleriyle ele alınmakta ve SCF etrafında yapılan iktisadi tartışmalar üzerinden, Türk iktisadi düşüncesinin arayışlar içerisinde olduğu 1930'lu yıllara ışık tutulmaktadır.

2.SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu hazırlayan gelişmeler iktisadi ve siyasi olarak temel iki başlıkta ele alınabilir. SCF'nin kuruluşunu hazırlayan temel iktisadi neden, 1929 dünya ekonomik buhranının Türkiye ekonomisine olan olumsuz etkileriydi. Büyük buhrandan dolayı bütün dünyada tarım ürünleri fiyatlarında düşüşler olurken, bir tarım ihracatçısı olan Türkiye'nin ihraç malı fiyatları da hızla düşmekte ve dolayısıyla ihracat gelirleri de azalmaktaydı. Bunun yanında tarım sektöründe ticarete yönelik üretimi besleyen ve ödemeler dengesindeki kısa dönemli açıkları kapayan ticari kredilerin gelmemesi de döviz krizini artırmaktaydı. Nitekim Türk lirasının değer kaybetmesi ithalatçıların borçlarını artırdı ve iflaslar yaygınlaştı. 1930'da, 1929'un kötü hasatı üzerinden bir yıl geçmeden İstanbul ve İzmir'de binden fazla firma iflas etti. Pazara yönelik üretim yapan köylüler borçlarını ödeyemez duruma geldiklerinde, vergilerini ödemek için ellerinde ne varsa satmak zorunda kalmışlardı(Keyder, 1990: 80-81). İktisadi kriz başta ticari tarım bölgeleri olan Karadeniz sahil şeridi, Ege Bölgesi, Çukurova ve Trakya olmak üzere tüm bölgelerde hissedilmekteydi. Kırdan artan borçluluk ve hacizler köylüleri vururken, kentlerde faaliyet alanları devlet tekelleri tarafından kısıtlanan ve düşen fiyatlar karşısında sabit kalan veya artan vergiler, tüccarları iflasa sürüklemekteydi(Emrence, 2005: 214). Toplumun farklı kesimlerine yansıyan ekonomik sıkıntılar toplumsal huzursuzluğu artırmaktaydı. Bu durum aynı zamanda toplumu,

şikâyet ve taleplerini iletebilecekleri bir politik mekanizma arayışına sevk etmekteydi. Nitekim parti kuruluşundan önce 28 Temmuz 1930 günü Yalova’da, yeni parti kurma temellerinin atıldığı ilk görüşmelerde, Atatürk, Fethi Beye, ülkenin iktisadi vaziyetinin dış ülkelerde nasıl görüldüğüne dair soru sormakta bunun üzerine Fethi Bey de şunları söylemekteydi:“Hariçten mali ve iktisadi vaziyetimiz pek fena görülüyor. Harici borçlar için yapılan itilâfname üzerinden az zaman geçtikten sonra hükümetin borçları vermeyeceğim demesi, mali itibarımızı fena halde sarsmıştır. İtimadın bu suretle kaybolması diğer işlerimize de tesir edecek ve hususi müessesata açılan krediler duracaktır. Diğer cihetten görüyorum ki hükümet mali kabiliyetimizle gayri mütenasip büyük masraflara girmiştir. Vergiler bu yüzden tezyit olunmuştur. Bütün teşebbüs erbabı ancak maişetini temin etmek ve vergisini verebilmek için çalışmaktadır. Memlekette iş yapmak için lazım gelen sermaye kimsede kalmamıştır. Parasızlık, fakrı zaruret yüz göstermiştir”(Balkaya, 2005: 95).

İktisadi alanda yayılan kriz, 1920’li yıllar Türkiye’sinin siyasi ve toplumsal pratiği ile birleşince ortaya büyük bir hoşnutsuzlar kitlesi çıktı(Emrence, 2005: 214). Artan toplumsal muhalefetin yeni Türk devrimlerine karşı tehdit oluşturabileceği düşüncesi bürokraside yaygınlaşmaktaydı. Bu durum, muhalefetin yönlendirilebileceği, güvenilir yeni bir parti ihtiyacını ortaya çıkarmaktaydı. Nitekim Batı tarzında bir yönetim hedefleyen Atatürk de, Cumhuriyet rejiminin çok partili bir siyasal yaşama kavuşması için yeni bir partinin kurulmasını istemekteydi. Bu ihtiyaç aynı zamanda dış ülkelere ülkenin demokrasiyle yönetildiğini gösterme açısından da önem arz etmekteydi. Diğer taraftan kurulacak yeni parti, hem hükümeti denetlenme görevini yerine getirecek hem de toplumun rejim ve devrimler karşısındaki tepkisinin ortaya çıkmasını sağlayacaktı(Yetkin, 1982: 79). Potansiyel toplumsal muhalefetin, rejimi hedef almayan bir kanala doğru itilmesi gereği hissedilmekteydi(Çavdar, 1983b: 2053). Atatürk bu durumu fark ettikten sonra, toplumsal muhalefetin taleplerini seslendirebilecek ve aynı zamanda güvenilir bir muhalefet partisi olacak Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasını teşvik etti.

SCF’nin kurulması ile ilgili süreç Atatürk ile Ali Fethi Okyar arasında yapılan bir dizi görüşmelerden sonra gerçekleşen mektuplaşmalar ile başladı. Fethi Okyar, kurmak istediği yeni parti ile ilgili mektubu 7 Ağustos 1930 tarihinde yazarak Atatürk’e gönderdi. Okyar mektubunda, iktisadi ve siyasal sorunlara değinmekte, niçin parti kurmak istediğini şu sözlerle ifade etmekteydi:“...Ancak memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolunan iktisadi kayba bu genel sebeplerden maada hükümetin beş seneden beri takip etmekte olduğu mali ve iktisadi siyasetin amil olduğuna kaniim. Hükümet mali kudretimizle

gayri mütenasip ve bugünkü nesil için lüzumsuz masraflara girmiş ve bu masrafları temin için halkın gücünün üstünde vergiler koymuş, dâhili sanatlar ve mahsullerimiz hakkıyla himaye ve teşvik edilmemiş olması yüzünden ihracatımız seneden seneye düşmüştür. Hükümetçe istenen fedakârlıkların mühim bir kısmı yabancı ithalatına ve dolayısıyla döviz alımına sevk edilmiştir... Cumhuriyetin aşıkı olmak sıfatıyla bu gayelerin husulü emelinde binaenaleyh tam ve hakiki Cumhuriyetçi bütün manasıyla lâik ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkasının malî ve iktisadî ve dâhili siyasetlerinin birçok noktalarına müstearız bulunan ayrı bir fırka ile siyasi mücadele sahnesine atılmak azmindeyim”² (TCBCA, 14.09.1930 Tarih 490.0.001.000.000.435.1804.2.22 Nolu Belge; Tunaya, 1952: 632; Balkaya, 2005: 254).

Serbest Cumhuriyet Fırkası, partinin kuruluşu ile ilgili resmi işlemler tamamlandıktan sonra 12 Ağustos 1930 tarihinde resmi olarak kuruldu³(Tunaya, 1952: 622). Partinin adındaki iki terim parti zihniyetinin ortaya konulması açısından önemliydi. Cumhuriyetçi Serbest Fırka isminde birinci terim ‘Cumhuriyetçi’ özelliğini vurguladığı gibi, liberal sözcüğünün karşılığı olan ‘Serbest’ kelimesi yeni partinin ekonomik programındaki temel ilkeyi özetlemekteydi⁴(Çavdar, 1983b: 2054).

3. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI’NIN PROGRAM VE SÖYLEMLERİNDE İKTİSADİ DÜŞÜNCE

Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulurken öncelikle partinin iktisadi ve siyasi görüşlerini yansıtan 11 maddelik bir program hazırlanarak kamuoyuna sunuldu⁵ (Akşam Gazetesi, 13 Ağustos 1930; Hizmet Gazetesi, 13 Ağustos 1930). Parti yasası olarak bilinen nizamname ise daha sonra hazırlandı. Parti programı liberal bir kalem tarafından kaleme alınmış ve liberalizmin temel ilkeleri göz önüne alınarak yazılmıştı(Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 70). Nitekim yeni kurulacak partinin prensipleri hazırlanırken Fethi Bey’in Atatürk’e söylediği şu sözleri bu programın hangi zihniyetle hazırladığına dair ipuçları vermekteydi:“Ben kendimi idrak ettiğim günden beri liberal düşünceye sahip insanımdır. Bunu bilirsiniz. Ben fertlerin, şahsi teşebbüs kudretinin yine devletten gelecek, devletin takip ettiği siyaset neticesinde

²Arşiv belgesindeki ‘arzusundayım’ kelimesi diğer belgelerde ‘azmindeyim’ şeklinde geçmektedir. Bu konu için ayrıca Bkz. (Koçak, 2006).

³SCF’nin kurucuları ve ilk idare heyeti azaları şu kişilerden oluşmaktaydı: Ali Fethi (Gümüşhane Mebusu), Nuri (Kütahya Mebusu), Senih (Bursa Mebusu), Nakiyettin (Elaziz Mebusu), Tahsin (Erzurum Mebusu), Haydar (İstanbul Mebusu), Ağaoğlu Ahmet (Kars Mebusu), İbrahim (Kocaeli Mebusu), Galip (Niğde Mebusu), Refik İsmail (Sinop Mebusu), Şair Mehmed Emin (Şebinkarahisar Mebusu), Süreyya Paşa (İstanbul Mebusu) (Tunaya, 1952: 622).

⁴ Serbest Cumhuriyet Fırkası ekonomik anlamda liberal politikaları benimsiyor bu nedenle parti isminde liberal kelimesinin karşılığı olarak da serbest kelimesini kullanıyordu. Basında SCF’yi destekleyen ve onun yayın organı olan Serbes Cumhuriyet Gazetesi de aynı nedenlerden dolayı bu ismi almıştı(Uyar, 1995b: 218).

⁵ 11 maddeden oluşan parti programı Fethi Bey tarafından yazılmıştır. Fakat sekiz bölüm ve altmış maddeden oluşan ‘Fırka Yasası’ Ahmet Ağaoğlu tarafından hazırlanarak 1930 yılının Ağustos ayı sonunda kamuoyuna sunulmuştur(Yetkin, 1982: 92-93).

teşekkül edeceğine inanmışımdır. Bugün bu yok. Devlet, daha çok vergi toplayıcı bir mekanizma. İşte İsmet Paşa ile aramızdaki büyük ve temel ayrılık buradadır. Bu itibarla, fırkanın programına şahsi teşebbüse yardımcı olacağımızı koymakla ısrarlıyım” (Kutay, 2004: 121- 122). Parti program ve nizamnamesinin hazırlanmasında Ali Fethi Bey’in yanı sıra Fırkanın genel sekreteri olan Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu, Reşit Galip ve Tahsin Bey bulunmuşlardı.⁶ Parti programında yer alan iktisadi ve mali hususlar şunlardı(Tunaya, 1952: 633- 634; Ağaoğlu, 2011: 229- 231):

Madde 2. Vergiler millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır. Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

Madde 3. Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder.

Madde 4. Fırka, paramızın kıymetini biran evvel tespit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyecek haricî sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

Madde 5. Fırka, vatandaşların refahına malî ve iktisadî her türlü teşebbüslerine engel olan Hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir. Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadî işlerde fertlerin kuvveti gayri kâfi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarı kaldırılacaktır.

Madde 6. Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülâtsiz usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarındandır. Çiftçinin fedakârlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankasının memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

Madde 7. Dâhili san’atların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasıl olmak istediği mühim hedefidir. Teşviki sanayi kanunu bihakkın tatbik edilecektir. Bu kanunun bahşettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Sanayi ve Maadin Bankası’nın kabiliyet ve faaliyeti arttırılacaktır. Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır. Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

⁶“SCF’nin düşünsel anlamda önderi olan Ağaoğlu, partinin program ve tüzüğünün hazırlanmasında önemli katkılar yaptı. Çetin Yetkin’in SCF’nin ‘ideologu’ olarak tanımladığı Ağaoğlu, tek parti rejiminin denetimsizliğini ve CHP yönetimini eleştiren bir kişidir”(Uyar, 1995a: 224).

Madde 8. Halkın hükümet dairelerindeki işleri azami sürat ve suhuletle gördürülecektir. Rüşvet ve sui istimallere karşı bilâ merhamet mücadele edilecektir.

Hazırlanan program iktisadi ve mali hususların daha ağırlıkta olduğu bir programdı. Programın ikinci maddesinde, vergilerin bireylerin kazançlarına göre alınacağı, ödeme gücünü aşmayacak şekilde hafifletileceği, vergi koyma usullerinin de düzeltilerek bu konudaki yolsuzlukların önleneceği ifade edilmekteydi. Bu maddeyle, halktan alınan vergilerin fazlalığı hususundaki şikâyetler dikkate alınmakta bunun yanında vergiler azaltılarak sermaye birikiminin artırılması yoluyla bireysel yatırımların çoğaltılması ve ekonominin canlandırılması hedeflenmekteydi. Üçüncü maddede kamu harcamalarının dikkatli yapılacağı, devlet gelirlerinin verimli kullanılacağı ve özellikle yüksek bayındırlık hizmetlerine yapılan harcamaların sadece bir nesle yüklenmeyeceği ifade edilmekteydi. Dördüncü madde ise para politikası ve yabancı sermayeyle ilgiliydi. Yabancı sermayenin güven duyacağı bir yatırım ortamının oluşması için para istikrarını sağlamaya yönelik hızla iktisadi tedbirlerin alınması düşünülmekteydi. Bu maddeyle, daha liberal bir kambiyo kuru ayarlaması ve yabancı sermayenin bu şekilde ülke kalkınmasına katılması hedeflenmekteydi(Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 70). Türk parası değerinin saptanmasını öngören bu maddeyle ülkemizde iş yapmak isteyen yabancı sermaye teşvik edilmek istenmekteydi(Yetkin, 1982: 95). Beşinci madde, partinin ekonomi politikasının ortaya konulması açısından en önemli bir maddeydi. Bu maddeye göre, bireylerin iktisadi, mali serbest teşebbüslerini engelleyen her türlü hükümet engellemelerine karşı gelinecek, ülkenin kalkınması ve refahı için serbest teşebbüs desteklenecekti. Fakat serbest teşebbüsün eksik kaldığı alanlarda ise devlet girişimci olarak bulunacaktı. Bu maddeyle liberal iktisat politikalarına uyumlu bir anlayış ortaya konulmaktaydı. Altıncı maddeye göre, köylü ve çiftçinin ucuz krediye ulaşması ve tefecilerden kurtulması partinin en önemli hedeflerindendi. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için Ziraat Bankası'nın daha aktif hale getirilmesi öngörülmekteydi. Yedinci maddede, üretim ve ticaretin büyümesi ve ihracatın artırılması için Teşviki Sanayi Kanunu'nun tam olarak uygulanması, bu kapsamda Sanayi ve Maadin Bankası'nın imkân ve faaliyetlerinin artırılmasının hedeflendiği belirtilmekteydi. Sekizinci maddeyle, bürokratik işlemler hızlandırılması ve rüşvet gibi suiistimallere karşı sıkı tedbirlerin alınması hedeflenmekteydi.

Parti programı açıklandıktan kısa bir süre sonra SCF'nin parti nizamnamesi hazırlandı. Parti nizamnamesinin birinci kısım beşinci maddesi partinin doktrini niteliğindedi. Bu maddede:“Harsî, iktisadi, malî her türlü teşebbüslere yardımcı olmak ve küçük, büyük iktisadî

teşebbüs ve teşekküllerin inkişafına mani olan engelleri kaldırmak ve memleket iktisadiyatını yükseltmek ve milletin umumî menfaatlerini muhafaza için devletin mükellef olduğu murakabe hududunu tecavüz edecek müdahalelere meydan vermemek Fırkanın varmak istediği gayedir” denilmekteydi(Serbes Cumhuriyet Fırkası Yasası, 1930: 1). Bu maddeye göre, serbest teşebbüsün önündeki engellerin kaldırılması ve kalkınmanın özel sektör eliyle gerçekleştirilmesi SCF'nin temel hedeflerinden biriydi.

SCF'nin programında iki temel husus öne çıkmaktaydı. Birincisi farklı toplumsal grupların şikâyetlerine ilişkindi. Köylüler, Ziraat Bankası yardımı, tefeci sermayesi ile mücadele ve ihracat ürünlerini destekleme çağrısı ile partinin manifestosunda kendilerine yer bulurken, tüccarlar programdan kendilerine düşen payı devlet tekellerinin faaliyetlerinin daraltılacağı mesajıyla aldılar. Vergilerin ödeme gücüne göre alınacağı söylemi küçük esnaf, tüccar ve ticarileşmiş köylüyü yeni partide buluşturdu(Emrence, 2005: 214). Programda öne çıkan ikinci husus, bahsedilen iktisadi hedeflerin nasıl hayat geçeceğiyle ilgiliydi. Programda, devletin ekonomiye müdahalesi yerine tarihsel Batılı kapitalist gelişme modeline bakılarak, bireyin ve piyasanın önde olduğu serbest ticaret modeli savunulmaktaydı. Programdaki temel öneri, devletin ekonomiden çekilmesi ve bütçe harcamalarını kısmasıydı(Emrence, 2005: 214). Program liberal bir nitelik taşımakta, ticaret ve sanayi burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin sınıfsal çıkarları doğrultusunda bir özellik göstermekteydi(Yetkin, 1987: 97). Ticaretin geliştiği, ihracat merkezli ve tarımla uğraşan İzmir gibi Batı Anadolu şehirlerinde partiye olan ilginin daha fazla olması programın bu özelliğini daha belirgin hale getirmekteydi. Nitekim Ali Fethi Bey İzmir'deki konuşmasında:“Memleketin her tarafından bu gibi teşviklere mazhar olduk. Fakat uyanıklık ve iktisadi inkişaf nokta-i nazarından memleketimizin en mühim bir cüz'ü olan İzmir'in gösterdiği bu kıymetli alaka, programımızın pek isabetli olduğu hakkındaki kanaatimizibir kat daha kuvvetlendirmiştir” demektedir. (Cumhuriyet, 8 Eylül 1930).

Batı ülkelerinde başarıyla uygulanan liberal iktisat politikalarının bu ülkelerin gelişmesinde önemli bir unsur olduğu düşüncesi, parti kurucuları tarafından paylaşılmaktaydı. Parti programında yer alan, bireylerin iktisadi, mali serbest teşebbüslerini engelleyen her türlü hükümet engellemelerine karşı gelineceği ve ülkenin kalkınma ve refahı için serbest teşebbüsün destekleneceği ifadeleri bu iktisadi düşüncenin bir yansımasıydı. Nitekim Ağaoğlu'na göre: “Batı'da ekonomik süreçle politik sürecin birbirinden ayrılması, ekonomik ve politik özgürlük ortamı bireylerin yeteneklerini geliştirmesine olanak vermiş, bu şekilde toplumsal gelişmeyi izlemiştir. Doğuda ise devletin birey üzerindeki baskısı aynı tip

gelişmeyi engellemiştir. Doğu ülkelerinin kalkınması ancak birey üzerindeki baskının kalkması ve ekonominin kendi kurallarına göre işlemeye başlamasına bağlıdır”(Trak, 1983: 1087). Parti ideologunun bu sözlerinden anlaşılacağı üzere SCF'nin iktisadi anlayışında serbest teşebbüs, özel mülkiyet gibi unsurlar toplumsal ve ekonomik gelişmenin en önemli unsuru olarak görülmektedir.

SCF yöneticileri, serbest teşebbüsü desteklemekle beraber devlet eliyle milli tüccar oluşturma çabalarında, devlet kaynaklarının suiistimal edilmesi sebebiyle bazı hallerde devlet müdahalesini gerekli görmekteydiler. Nitekim programda yer alan inhisarların kaldırılması düşüncesi bu kaygıdan kaynaklanmaktaydı. Ali Fethi Bey'e göre, devlet sermayesiyle kurulan inhisarlar özel kişilere çıkar sağlamaktaydı(TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ekim 1930: 60- 61). Leh şirketine verilen ispiro inhisarı, bozuk ispiro satmasına karşı müdahalelerde zafiyetler görülmüştü. Liman inhisarları, devlet sermayesiyle kurulmuş şirketlere verilmiş fakat şirketin yönetimi özel şahıslara teslim edilmişti. Devletin elinde olan barut inhisarı yabancı bir şirket ortak alındıktan sonra devlete daha pahalı mal satmaya başlamıştı(TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ekim 1930: 40). Ahmet Ağaoğlu, dünyanın hiçbir yerinde gıda maddelerinin inhisar altına alınmadığını belirtmekte, şeker inhisarı kapsamında yapılanları şiddetle eleştirip, devletçilik bu mudur diye sorgulamaktaydı(Ağaoğlu, 2011: 127- 128).⁷ Diğer taraftan inhisarların, tüccarların faaliyet alanlarını sınırlamaları sebebiyle tüccar kesimi tarafından şiddetle eleştirilmekteydi. SCF programında yer alan inhisarların kaldırılması hedefi serbest teşebbüsün desteklenmesi açısından önemli bir politikaydı. SCF'nin devlet işletmeciliği açısından hükümet tercihleri konusunda eleştirdiği diğer bir husus demiryolları yapımıydı. Hükümetin demiryolu yapımı için harcadığı bütçenin çok fazla olduğu ve demiryolu yapımıyla ilgili yabancı şirketlerle yapılan anlaşmaların devletin aleyhine olan unsurlar barındırdığı hususu SCF'nin program ve söylemlerinde devamlı ifade edilmekteydi. Ali Fethi Bey İzmir'deki nutkunda, demiryolu yapımı ihalelerinde yabancı firmalara aşırı kar imkânı sağlandığını ve milletin büyük sıkıntılarla devlete verdiği paraların hesapsızca harcandığını beyan etmekteydi(Balkaya, 2005: 286). Fethi Bey, yaptığı konuşmada, halktan alınan vergilerle elde edilen kamu kaynaklarının daha itinayla tasarrufta bulunulması gerektiğini belirtmekteydi(Cumhuriyet, 8 Eylül 1930; Tekeli ve İlkin, 2009: 166).

⁷ Ağaoğlu'na göre şekerin okkası hariçten buraya 18 kuruşa mal oluyorken şeker 60 kûsur kuruşa satılıyordu. Hariçten gelen şeker buraya beş altı komisyoncudan geçiyor, üstelik okka başı 8 kuruş vergi almak için 80 kişinin çalıştığı ve 1 milyon fazla para sarf edilen bir daire kuruluyordu. Ağaoğlu bu durumu, 'bu nasıl bir devletçilik' diye eleştiriyordu.

Programın ikinci maddesinde yer alan, vergilerin, bireylerin kazançlarına göre alınacağı, ödeme gücünü aşmayacak şekilde hafifletileceği, vergi koyma usullerinin de düzeltilerek bu konudaki yolsuzlukların önleneceği ifadeleri, ticaret çevresinde büyük yankı uyandırdı. Nitekim Fethi Bey birçok konuşmasında, kazanç vergisi nedeniyle iflasların yaşandığını, işletmelerin kapandığını ifade etmekteydi(Hâkimiyeti Milliye, 8 Eylül 1930; Yetkin, 1982: 135). Fethi Bey, hükümetin bir vergi politikasının olmadığını söyleyerek bu hususta ciddi eleştirilerde bulunmaktaydı(TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ekim 1930: 40). Fethi Bey'in bu görüşleri çoğu zaman CHF milletvekilleri tarafından, vergilere karşı geldiği söylemiyle çarpıtılmaya çalışılmaktaydı(TCBCA, 490.0.001.000.000.1.4.8.1 Nolu ve 2 Eylül 1930 Tarihli Belge). Fakat esasen Fethi Bey, vergilerin makul miktarlarda alınarak toplanan toplam verginin artırılması düşüncesindeydi(Akşam Gazetesi, 14 Ağustos 1930). SCF yöneticilerinin vergi hususuyla ilgili program ve söylemlerde yer alan düşünceleri, serbest teşebbüs üzerindeki vergi yükünü azaltmaya, sermaye birikimi yoluyla özel sektör yatırımlarının artırılmasına böylelikle ekonominin canlandırılmasına yönelikti.

Yabancı sermaye, SCF programında ülkenin kalkınması için önemli bir unsur olarak görülmekteydi. Nitekim parti programındaki yabancı sermayeye yaklaşım dış basında bir hayli yer buldu(TCBCA, 030.10.00.00.83.550.2.2 Nolu ve 18.8.1930 tarihli Belge). Programda yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için bir takım iktisadi tedbirler alınması önerilmekteydi. Yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için öncelikle ekonomik olarak ülke içinde bir güven sağlanması tüm SCF'lilerin ortak görüşüydü. Ali Fethi Bey bir demecinde bu hususla ilgili şunları söylemekteydi:“Ecnebi sermayesine gelince, benim intiba ve kanaatim şudur ki harice itimat telkin etmek lazımdır. Bir kere bu itimadı telkin ettikten sonra elbette ki hariçte bu kadar boş duran büyük sermayedarlar memleketimize gelmeye can atacaklardır. Hariçte itimat uyandırmak memleketin şerefi ve haysiyeti meselesidir”(Akşam Gazetesi, 17 Ağustos 1930; Yetkin, 1982: 148) Güven veya itimattan kast edilen, iktisadi olarak değeri belirlenmiş istikrarlı bir para idi. Ali Fethi Bey bunun için öncelikle güçlü bir merkez bankasının kurulmasını öneriyordu. Ali Fethi Bey'e göre, Avrupa'da bankalar parayı %3- 4 faizle veriyor hâlbuki bizde ise paranın faizi %15- 16'yı buluyordu. Ona göre, Avrupa sermayesinin bu kadar karlı bir ülkeye gelmemesinin sebebi, güven eksikliği ve paranın istikrar bulmamasıydı. Dolayısıyla Ali Fethi Bey şu öneriyi getiriyordu:“Kanaatimce, kuvvetli bir devlet bankası tesis edildiği takdirde, ecnebi bankalar bu bankaya mühim miktarda kredi açarlar. Bu sayede memlekete birçok para girer. Piyasada para bolluğu, piyasadaki sıkıntıyı ortadan kaldırır”(Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1930).

Liberal fikirlere yakınlığı ile bilinen Ali Fethi Bey ve Ahmet Ağaoğlu'nun ortak ideolojik tutumları SCF'nin program ve nizamnamesine yansımıştı. İlk bakışta şaşkıncı olan, yeni parti programının dünya liberal sistemi ölüm döşeginde olmasına rağmen ağırlıklı serbest ticaretçi olmasıydı(Emrence, 2005: 214). 1929 Dünya ekonomik buhranı ile birlikte, liberal iktisadi düşüncenin tartışılmaya başlandığı ve 1923- 1929 cumhuriyet döneminin başarısızlığının liberal iktisat politikalarına yüklendiği bir dönemde, SCF, parti programı ve söylemleriyle liberal iktisadi düşüncüyü savunmaktaydı. Programda serbest teşebbüse önem verilmekte, kalkınmanın özel sektör eliyle gerçekleştirilmesi önerilmekteydi. Devletin sadece özel sektörün yapamadığı işlerde müdahale etmesi istenmekteydi. Bu düşünceye uygun olarak dış ticaretin açık olması ve kambiyo rejiminin buna uygun hale getirilmesi önerilmekteydi. Bütün bu yaklaşımlarla liberal iktisat politikalarına yakın bir anlayış sergilenmekteydi. Bunun yanında yabancı sermayenin teşvik edilmesi, yabancı girişimcilere güven sağlayacak davranışlarda bulunulmasının talep edilmesi, dış finans çevreleriyle mümkün olduğu kadar iyi geçinme doğrultusundaki hükümlerin programda bulunması bu anlayışı daha belirgin hale getirmekteydi. Parti, liberal ekonomik düşüncenin kurallarına uyumlu, dış ekonomik güçleri arkalayan bir yol izlemekteydi(Çavdar, 1983b: 2056). Program ve söylemlerdeki bu düşünceler SCF kurucularının liberal bir iktisadi düşünceye daha yakın olduklarını göstermekteydi.

SCF'nin liberal iktisadi görüşleri, devletin iktisadi ve siyasi kısıtlamaları karşısında serbest ticaret isteyen tüccar, sanayici ve işadamlarının özlemlerinin dile getirilmesi açısından büyük destek gördü. Bu durum, 1923- 1929 döneminde liberal iktisadi politikaların denendiği ve başarısız olduğu, 1930'da kurulan SCF'nin de bu başarısız iktisadi anlayışı savunduğu yönündeki iddiaları tartışılır hale getirmektedir. Nitekim 1923- 1929 döneminin bir liberal ekonomi dönemi olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı hususunda kuşkularını belirten Trak'a göre; Mesela 1923- 1929 döneminde kurulan birçok anonim şirkette yabancı sermaye payları çok yüksektir fakat bunların ülkeye girişlerine izin verilirken yabancı şirketlerin bürokrasiden bağımsız hareket etmeleri engellenebilmektedir. Yine aynı şekilde ithalatı kısımaya yönelik yerli malı kullanılmasına dair yasaların çıkarılması ve inhisarlar, tümüyle serbest ticaretten bahsetmeyi imkânsız hale getirmektedir. Aynı şekilde 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu da çok yüksek koruma ve özendirme tedbirleri getirmekte, yerli sanayinin gelişmesine imkân verecek liberal bir iktisadi anlayışla bağdaşmamaktadır. Yine bu dönem içinde, devletin özellikle milli tüccar ve girişimci oluşturmak amacıyla ekonomiye müdahale ettiği, bu çaba içinde politikayla ekonominin iç içe girdiği, politik kadroların ekonomik faaliyetin

yönlendirilmesinde büyük rol oynadıkları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bütün bu uygulamalar 1923- 1929 döneminde tamamıyla bir liberal ekonomi politikası uygulandığı iddialarını tartışılır hale getirmektedir. Yine Trak'a göre, o dönem devletçi görüşlerin karşısında gerçek anlamda liberal görüşleri savunan bir grup veya politikacı bulunmamaktadır. Çünkü o dönem liberal veya devletçi düşünen hem politikacılar hem de düşünürler arasında devlet işletmeciliğinin gerekliliği ve ekonomiye müdahale açısından pek farklı düşünce yoktur. Sadece devlet işletmeciliği sınırları ve bu politikaların uygulama süresi hakkında görüş farklılıkları bulunmaktadır(Trak, 1983: 1086).

SCF yöneticilerinin iktisadi gelişme ve kapitalist yoldan sanayileşme eksenindeki açıklama ve tanımlamaları tam bir liberal anlayışı yansıtmaktaydı. Bu iktisadi yaklaşım dönemin iktidarı tarafından da dikkatle izlenmekteydi. İsmet Paşa Sivas nutkunda, SCF'nin iktisadi görüşlerini temsil etmesi münasebetiyle liberalizmi eleştirmektedir. Bu eleştiriler karşısında Ali Fethi Bey:"Liberalizm sistemi, Paşa Hazretlerinin tasvir ettikleri mahiyette değildir. Liberalizm mesleği, devlete ait olan vazifeleri devlete ve millet efradına ait olan vazifeleri de şahsi teşebbüslere terk eden ve bu teşebbüslerin inkişafına engel olacak müdahaleleri asla tecviz etmeyen bir meslektir. Avrupa'nın bugünkü inkişafı, sermaye ile mesainin serbest ve müşterek faaliyetinden mütevellit bir hadise değil midir? Halkımızın kabiliyet ve şuuruna daha ziyade emniyet ve itimat etmek lâzımdır. Devlete ait olan vazife, halk tarafından münferiden yapılması kabil olmayan işleri başarmak ve halkın şahsi teşebbüslerini kolaylaştırmak ve teşvik etmek için umumi tedbirler almaktan ibaret olmalıdır"(Cumhuriyet, 8 Eylül 1930; Okyar, 1987: 107) demektedir.

SCF'nin iktisadi görüşleri etrafında yapılan düşünce ve eleştiriler yeni politika arayışlarının olduğu bir dönemde Türk iktisadi düşüncesine etkileri oldu. SCF'nin liberal iktisadi görüşlerle yaptığı eleştiriler, CHF'nin devletçi iktisat politikaları yönünde bir seçim yapmasına rağmen yeni dönem program ve anlayışına kısmen de olsa yansdı. İnönü, 2 Ekim 1930 tarihinde mecliste okuduğu hükümet programında milli paranın kıymetini koruma hususunda yeni hükümetin çok dikkatli ve hassas olacağını belirtmekteydi(TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ekim 1930: 35). Böylelikle yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için milli paranın değerinin istikrarına yönelik iktisadi tedbirlerin alınacağına dair bir anlayış ortaya konulmaktaydı. Nitekim İnönü, SCF'nin yabancı sermayeden yeterince yararlanılmadığı hususundaki eleştirilerinin yoğunlaştığı bir dönemde, 8 Kasım 1930 tarihinde Amerikan Ticaret Nezareti Müsteşarı Klein ile görüşmesinde Amerikan sermayesinin Türkiye'ye çekilmesi konusunda daha önceki görüşlerinden daha farklı bir anlayış sergilemekteydi(Tekeli

ve İlkin, 2009: 185). Diğer taraftan SCF'nin vergilerin çok yüksek olduğuna dair eleştirileri, CHF'nin tarafından dikkate alınarak daha makul vergiler konulacağına dair görüşler belirtilmeye başlandı(Balkaya, 2011: 315). Nitekim bu görüşler CHF'nin yeni programına yansdı. CHF'nin yeni programında vergilerin ıslahı ve yeni vergi düzenlemeleri ayrıntılı olarak yer aldı(TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ekim 1930: 35).

Liman inhisarlarının, devlet sermayesiyle kurulmuş şirketlere verilmesi fakat bu şirketlerin yönetiminin de özel sektörlere devredilmesine yönelik eleştiriler, bu hizmetlerin tamamıyla kamu eliyle yürütülmesi düşüncesini ön plana çıkardı. Nitekim bu düşünce CHF'nin yeni devletçi iktisat politikalarıyla örtüşmekteydi. Yeni programda, rıhtım hizmetlerinin kanun ve mukavelelerin el verdiği ölçüde tamamıyla kamu eliyle yürütülmesi görüşü benimsenmekteydi(TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ekim 1930: 35). Bu düşünce, 1930'lu yılların ortasından itibaren madencilik, demiryolu ve altyapı hizmetleri alanında daha önce şirketlere tanınan önemli imtiyaz hakları ve işletmelerin devletleştirilmesiyle uygulamaya dönüşecekti.

4.SONUÇ

1929 Dünya ekonomik buhranı ile birlikte liberal iktisadi düşüncenin tartışılmaya başlandığı ve 1923- 1929 cumhuriyet döneminin başarısızlığının liberal iktisat politikalarına yüklendiği bir dönemde, Batı ülkelerinde başarıyla uygulanan liberal iktisat politikalarının bu ülkelerin gelişmesinde önemli bir fonksiyon gördüğü düşüncesi, SCF'nin önde gelen kurucuları tarafından paylaşılmaktaydı. Nitekim SCF kurucularının liberal düşünceye olan eğilimleri partinin program ve nizamnamesine yansımaktaydı.Parti programında yer alan, bireylerin iktisadi, mali serbest teşebbüslerini engelleyen her türlü hükümet engellemelerine karşı gelineceği ve ülkenin kalkınma ve refahı için serbest teşebbüsün destekleneceği ifadeleri bu iktisadi zihniyetin bir yansımasıydı.

SCF'nin iktisadi söylem ve düşüncelerinde serbest teşebbüse önem verilmekte, kalkınmanın özel sektör eliyle gerçekleştirilmesi önerilmekteydi. Serbest teşebbüsün gelişmesi için ticari engellerin kaldırılması, her türlü tedbirin alınması ve devletin sadece özel sektörün yapamadığı işlerde müdahale etmesi istenmekteydi. Bu doğrultuda serbest ticareti sınırlayan inhisarların kaldırılması, Ziraat Bankası ve Sanayi Maadin Bankası gibi devlet bankalarının köylü, tüccar ve sanayi kesiminin kredi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik daha aktif hale getirilmesi hedeflenmekteydi. SCF'nin program ve söylemlerinde, vergilerin bireylerin kazançlarına göre alınacağı, ödeme gücünü aşmayacak şekilde hafifletileceği, vergi

koyma usullerinin de düzeltilerek bu konudaki usulsüzlüklerin önleneceği ifade edilmekteydi. Bütün bu söylemlerle devletten ziyade bireyin ve piyasanın önde olduğu serbest ticaret modeli savunulmaktaydı. İktisadi kalkınma için yabancı sermaye önemli bir unsur olarak görülmekte, yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için dışarıya güven verecek para politikası izlenmesi ve bir merkez bankası kurulması önerilmekteydi. Dış ticaretin açık olması ve kambiyo rejiminin buna uygun hale getirilmesi istenmekteydi. Parti programında yer alan bu iktisadi öneri ve hedefler liberal ekonomik düşüncenin kurallarına uyumlu bir izlenim vermektedir.

SCF'nin liberal iktisadi söylemleri çiftçi, tüccar ve sanayici gibi iktisadi kesimler tarafından büyük destek gördü. Fakat partiye olan yoğun ilgi siyasi otoriteyi tedirgin edince parti kapatıldı. SCF'nin liberal iktisadi görüşleri etrafında yapılan düşünce ve eleştiriler yeni politika arayışlarının olduğu bir dönemde Türk iktisadi düşüncesine etkileri oldu. Fakat bu etki, 1929 dünya ekonomik buhranı ile beraber liberal iktisadi görüşlerin gözden düşmesi ve partinin siyasal sebeplerle kapatılması nedenleriyle sınırlı oldu. Liberal iktisadi görüşler etrafında yapılan düşünce ve eleştiriler, vergi politikası, yabancı sermaye, devlet işletmeleri, inhisarlar, özel teşebbüsün desteklenmesi gibi hususlarda ortaya çıkan yeni yaklaşımların CHF'nin 1930 yılında hazırlanan parti programına kısmen yansımaya yol açtı. Fakat çok kısa bir süre sonra muhalefetin iktisadi düşünce ve eleştirileri karşısında devreye giren hikmet-i hükümet anlayışı yeni politika arayışları içinde olan CHF'yi hızlı ve kararlılıkla devletçi iktisat politikalarına yöneltti. SCF'nin ortaya koyduğu liberal iktisadi yaklaşım, potansiyel muhalefet kitlelerinin belleğinde gelecek için tasarlanan siyasi mülahazaların ekonomi politikası haline geldi. Nitekim bu deneyim daha sonraki yıllarda kurulan Demokrat Parti'nin tartışmasız ekonomi politikası oldu.

KAYNAKÇA

A. Birincil Kaynaklar

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.435.000.000.1804.2.22. Nolu ve 14.09.1930 Tarihli Belge.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.0.001.000.000.1.4.8.1. Nolu ve 2.09.1930 Tarihli Belge.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.00.00.83.550.2.2. Nolu ve 18.08.1930 Tarihli Belge.
- Akşam Gazetesi, 14 Ağustos 1930.
- Akşam Gazetesi, 13 Ağustos 1930.
- Akşam Gazetesi, 17 Ağustos 1930.
- Cumhuriyet, 3 Eylül 1930.
- Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.
- Hâkimiyet-i Milliye, 8 Eylül 1930.
- Hizmet Gazetesi, 13 Ağustos 1930.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3, 84. İnikat, 2 Ekim 1930.

B. İkincil Kaynaklar

- Ağaoğlu, A. (2011). Serbest Fırka hatıraları, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balkaya, İ. S. (2005). Ali Fethi Okyar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Balkaya, İ. S. (2006). "İsparta'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulma Çalışmaları", *A.Ü Türikiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 30, ss.215- 237.
- Başar, A. H. (2007). Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları, Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi- "Gazi bana çok Kızdıış...", İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Boratav, K. (2005). Türkiye İktisat Tarihi 1908- 2002, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (1983a). "Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.1074- 1084.
- Çavdar, T. (1983b). "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.2052- 2059.
- Emrence, C. (2001). "1930 Belediye Seçimleri ve Baskı Politikası", *Tarih ve Toplum*, Vol. 35, No. 210, ss.44- 48.
- Emrence, C. (2005). "Dünya Krizi ve Türkiye'de Toplumsal Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası(1930)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce -Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, ss.213- 216.
- Erdem, Ç. (2013). "Tek Parti Döneminde Muhalefet Algısı: Serbest Cumhuriyet Fırkası Hareketi Üzerinden Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), ss.227- 248.
- Erdoğan, M. (1998). Liberal Toplum Liberal Siyaset, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ertem, B. (2010). "Siyasal bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss.72- 92.

- Karakaş, Ö. (2010). “Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Manisa Vilayeti’nde Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri”, *HistoryStudies*, 2(3), ss.202- 222.
- Keyder, Ç. (1990). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılınçkaya, D. (2012). “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Toplumsal Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(15), ss.3- 18.
- Koçak, C. (2006). Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası- Tarih yazımında Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutay, C. (2004). Mustafa Kemal’in Önlenebilir Demokrasi Girişimi Serbest Cumhuriyet Fırkası(Laik- Liberal Rejim) Bugünkü Duruma Nasıl Sürüklenildi, İstanbul: İklim Yayıncılık.
- Okyar, A. F. (1987). Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?, İstanbul.
- Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu, M. (1997).Fethi Okyar’ın Anıları, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SCF Umumî Katipliği (1930).Serbes Cumhuriyet Fırkasının Yasası, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Uyar, H. (1995a). “Ağaoğlu Ahmet’in ‘Liberal Muhalif’ Gazetesi: Akın(1933)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce -Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, ss.224- 231.
- Uyar, H. (1995b). “SCF’nin Yayın Organı: Serbes Cumhuriyet Gazetesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce -Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, ss.217- 223.
- Yetkin, Ç. (1982).Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Ankara: Karacan Yayınları.
- Tekeli İ. ve İlkin, S. (2009). 1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları,
- Trak, A. (1983). “Liberalizm- Devletçilik Tartışması (1923- 1939)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.1085- 1089.
- Tunaya, T. Z. (1952). Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952, İstanbul.